

<http://nba.az/az/analytic/monetary.policy.shtml>

“2002-ci ilin yekunları üzrə pul-kredit siyasətinin yerinə yetirilməsi vəziyyəti haqqında”

1. Pul-kredit siyasətinin yerinə yetirilməsi vəziyyəti

Milli Bank 2002-ci ildə də inflyasiyanın məqbul səviyyədə saxlanılmasına, milli valyutanın məzənnəsinin sabitliyinin təmin olunmasına, beynəlxalq normalara uyğun valyuta ehtiyatlarının qorunub saxlanılmasına, bank sisteminin daha da möhkəmləndirilməsinə və iqtisadiyyatın pulla təminatının daha da yaxşılaşmasına yönəldilmiş pul-kredit və məzənnə siyasəti yeritmiş və qarşıda qoyulan məqsədlərə nail olmuşdur.

Ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üzrə əldə olunmuş nailiyyətlərin 2002-ci il ərzində də davam etməsi və bərqərar olmuş makroiqtisadi sabitliyin dönməz xarakter alması və daha da dərinləşməsi həyata keçirilən iqtisadi siyasətin və onun mühüm tərkib hissəsi olan pul-kredit və məzənnə siyasətinin düzgünlüyünü və effektivliyini sübut edir.

Makroiqtisadi vəziyyət. Ölkədə yeridilən məqsədyönlü iqtisadi və pul-kredit siyasəti nəticəsində 2002-ci ildə də Azərbaycanda makroiqtisadi sabitlik qorunub saxlanılmışdır.

2002-ci ildə Azərbaycanda **inflyasiyanın** orta illik səviyyəsi 2,8% olmuşdur. *İnflyasiya modeli əsasında aparılmış araşdırmalar* göstərir ki, qiymətlərin dəyişiminin 92%-i ərzaq məhsullarının, 8%-i qeyri-ərzaq məhsullarının qiymətlərinin dəyişimi hesabına baş vermişdir.

İl ərzində qiymətlərin dəyişiminin **41.6%-i monetar**, **33.3%-i qeyri-monetar** amillərin, **25.1%-i isə mövsümi** amillərin təsiri ilə bağlı olmuşdur.

Əsas makroiqtisadi göstərici olan **ÜDM-in real həcmi** 10,6% artmışdır. Sənaye məhsulunun istehsalında 3,6%, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında isə 6,4% artıma nail olunmuşdur.

Bazar iqtisadiyyatlı ölkə statusu üçün vacib şərt olan **özəl sektorun** iqtisadiyyatdakı rolu da artmaqdadır. 2002-ci il ərzində ÜDM-in 73%-i, o cümlədən sənaye məhsulunun 53.7%-i, kənd təsərrüfatı məhsulunun 98%-i, əsaslı kapitala investisiya qoyuluşlarının 81.6%-i, yükdaşımaların 56%-i, sərnişin daşınmasının 85.3%-i, rabitə xidmətlərinin 66.5%-i qeyri-dövlət bölməsinin payına düşmüşdür.

İqtisadiyyatın gələcək inkişafını təmin edən əsas amil kimi əsaslı tikintiyə yönəldilən **investisiyanın həcmi** 82,2% artaraq 10,3 trln. manat təşkil etmişdir. Bunun da 7.8 trln. manatını (1.6 mlrd. dollar) və ya 75.5%-ni xarici investisiyalar təşkil edir.

Son illər Azərbaycanın **xarici ticarət balansında** müşayiət olunan müsbət meyillər daha da güclənmiş, uğurlu neft strategiyasının real bəhrə

verməsi nəticəsində ölkənin xarici ticarət dövriyyəsi sürətlə artmış və 2002-ci ilin yekunlarına görə 3,9 mlrd. ABŞ dolları təşkil etmişdir ki, bunun da 2,1 mlrd. ABŞ dolları ixracın, 1,8 mlrd. ABŞ dolları isə idxalın payına düşür. Nəticədə ölkənin tədiyyə qabiliyyəti daha da möhkəmlənmiş və xarici ticarət balansının müsbət saldosu 330 mln. ABŞ dollarından çox olmuşdur.

Əhalinin sosial vəziyyətinin də yaxşılaşması davam etmişdir. 2002-ci ildə əhalinin pul gəlirləri 21169.9 mlrd. manat təşkil edərək ötən illə müqayisədə 11.4%, xərcləri isə 20965 mlrd. manat təşkil edərək 12.6% artmışdır. Orta aylıq əmək haqqı 315.2 min manata çatmış və onun real artımı 17.4% təşkil etmişdir. Əhalinin gəlirlərinin artması isə öz növbəsində alıcılıq qabiliyyətinin yüksəlməsinə səbəb olaraq real sektorun inkişafına zəmin yaradan amillərdən birinə çevrilmişdir.

Dünya iqtisadiyyatında baş verən meyllər. 2002-ci il dünyanın qabaqcıl ölkələrində 2001-ci ildə başlamış iqtisadi böhran meyllərinin səngiməsi ilə səciyyəvi olmuşdur.

İlin əvvəlində **ABŞ-da** ənənəvi yeni il yüksəlişindən sonra fond indeksləri yenidən aşağı düşməyə başladı. Lakin, yanvar-fevral aylarında ABŞ-da son il yarım ərzində ilk dəfə sənaye məhsulunun artımı qeydə alındı. I rübün yekunu üzrə ABŞ-da ÜDM 5.8% artmışdır. 2001-ci ilin iyulundan etibarən ilk dəfə olaraq yeni iş yerlərinin artması müşahidə edilmişdir. Topdansatış ticarətin həcmnin artması da işgüzar fəallığın yüksəldiyindən xəbər verirdi. Eyni zamanda istehlakçı etimadı indeksi də yüksəlməyə başlamışdı. Bununla da FES rəsmi surətdə iqtisadi tənəzzülün dayandığını və buna müvafiq olaraq neytral monetar siyasətin yeridiləcəyini bəyan etdi.

ABŞ-in emaledici sənaye dairələrinin təzyiqi ilə və ixracı stimullaşdırmaq məqsədilə FES özünün məzənnə siyasətini yumşaltmağa başladı. Qeyd edək ki, iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşmasında dövlət xərclərinin artması da mühüm rol oynamışdı. Lakin, III rübdə yenidən istehsal aktivliyi indeksi aşağı düşməyə başladı ki, bu da sənayedəki staqnasıyanı əks etdirirdi. Yeni sifarişlər indeksi də kritik həddən (50) aşağı düşdü. Artıq analitiklər ABŞ-da yenidən tənəzzülün başlayacağından ehtiyatlanmağa başladılar. İqtisadi fəallığı canlandırmaq üçün FES noyabr ayında uçot dərəcəsini 1.75%-dən 1.25%-ə endirdi.

İlin başlanğıcında avronun məzənnəsinin 0.9 dollardan 0.8 dollara düşməsi, eləcə də işsizliyin səviyyəsinin yüksəlməsinə baxmayaraq iqtisadi fəallığın digər göstəriciləri **Avropada** da yüksəliş nümayiş etdirirdi. Məsələn, xidmət sferasında iqtisadi fəallıq indeksi son 13 ayda ən yüksək səviyyəyə çatdı. Hesabat dövründə Avropada iqtisadi artım meyllərinin güclənməsi, eləcə də ABŞ FES-nin dolların ucuzlaşmasına yönəldilmiş məqsədyönlü siyasəti avronun məzənnəsinin möhkəmlənməsini şərtləndirdi. Nəticədə 1 yanvar 2003-cü il tarixinə avronun ABŞ dollarına nəzərən məzənnəsi demək olar ki, paritet

səviyyəsinə yüksəldi. Qeyd edək ki, avronun yüksəlişi əksər analitiklərin gözlədiklərindən tez baş verdi.

Lakin, 2002-ci ilin ikinci yarısından etibarən Avropada da istehsal aktivliyi indeksi, eləcə də xidmət sferasında aktivlik indeksi aşağı düşməyə başladı. Bu ilk növbədə Avro zonasının ən nəhəng iqtisadiyyatına malik Almaniyadakı neqativ tendensiyalarla əlaqədar idi. Bu prosesləri və eləcə də ABŞ-da FES-in qərarını nəzərə alaraq Avropa Mərkəzi Bankı dekabr ayının 6-da uçot dərəcəsini 3.25%-dən 2.75%-ə endirdi.

İlin əvvəllərində **Yaponiyada** iqtisadi göstəricilər iqtisadi böhranın davam etdiyini göstərirdi. Bu dövr ərzində Yaponiyada bankların vəziyyətinin pisləşməsi, hökumətin əmanətlər üzrə zəmanətinin ləğv edilməsi, fevral ayında maşın və avadanlıqlar üzrə sifarişlərin kəskin sürətdə azalaraq 1987-ci ilin səviyyəsinə düşməsi qeydə alınmışdır. Bundan başqa aparıcı Yapon şirkətlərinin reytingi aşağı düşmüşdü. Lakin, 2002-ci ilin ortalarından etibarən artıq Yaponiyada da bir sıra iqtisadi göstəricilərin yaxşılaşması müşahidə olunmağa başlamışdı. Belə ki, II rübün yekunu üzrə Yaponiyada ÜDM-in 0.6%-lik, ixracın isə 5.7%-lik artımı qeydə alınmışdır. III rübün sonunda isə iqtisadi göstəricilər yenidən pisləşməyə başladı. Sentyabrın 4-də Yaponiyada başlıca fond indeksi 19 illik minimuma çatdı.

Qabaqcıl ölkələrdəki iqtisadi durumu əks etdirən aparıcı fond indeksləri ikinci rübdə yüksəlməyə meyl göstərsə də üçüncü rübdən başlayaraq yenidən aşağı düşməyə başlamışdır. Səhmlərin qiymətlərinin aşağı düşməsi istiqrazlara tələbatı əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır. Bu da dövlət istiqrazlarının gəlirliyinin aşağı düşməsinə şərait yaratmışdır.

Dövr ərzində ABŞ-da neft ehtiyatlarının artması və tələbin azalması ilə bağlı məlumatların təsirinə baxmayaraq dünya bazarında **neftin qiyməti** yüksəlməyə meyli olması ilə səciyyələnmişdir. Mart ayından artıq neftin qiyməti bir barrele görə 25 dolları da ötmüşdür. İlin sonuna neftin qiyməti artıq 30 dollara çatmışdır.

Dövr ərzində həm də dünya bazarında **qızılın qiymətinin** qalxması müşahidə olunmuşdur. Ekspertlər bunu qızıl istehsal edən şirkətlərin birləşmələri ilə izah edirlər. Hal-hazırda qızıl istehsal edən 10 ən iri korporasiya ümumdünya qızıl istehsalının 40%-ni verir.

2. Pul-kredit göstəricilərinin dinamikası

Pul-kredit siyasətinin başlıca istiqamətlərinə uyğun olaraq inflyasiyanın səviyyəsi və manatın xarici dönerli valyutalara nəzərən məzənnəsi üzrə qoyulan məqsədlərə çatmaq əsasən pul proqramı parametrlərinin həcminə riayət etmək hesabına əldə edilmişdir.

Manatla pul bazası 11,5% artmış və 01.01.03 tarixinə 1874 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Geniş mənada manatla pul kütləsi (M-2) 15.7% artaraq 2032.1 mlrd. manat təşkil etmişdir.

Bank sisteminin pul yaratmaq qabiliyyətini xarakterizə edən **pul multiplikatoru** 3.8% artmışdır. Son vaxtlar bank sisteminin yenidən qurulması, bank infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, xüsusən də ödəniş sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində görülmüş işlər pul multiplikatoruna müsbət dinamika vermişdir.

Pul kütləsinin strukturunda nağd pulun xüsusi çəkisi 1.6% azalmışdır. Bu onunla bağlıdır ki, nağd pul kütləsi 13.6% artdığı halda, qeyri-nağd pul kütləsi 26.8% artmışdır.

Hesabat dövründə **iqtisadiyyatın dollarlaşması** səviyyəsi də müəyyən qədər aşağı düşmüşdür. Belə ki, xarici valyuta ilə əmanət və depozitlərin cəmi əmanətlərdə və geniş pul kütləsində xüsusi çəkisi azalmışdır.

2002-ci ildə banklar tərəfindən **kredit qoyuluşlarının** həcmi real olaraq 15%-ə qədər artmışdır.

2002-ci ildə qısamüddətli kredit qoyuluşları 5,2%, uzunmüddətli kredit qoyuluşları isə 10,5% artmışdır.

Kredit qoyuluşlarının 86,9%-i bankların, 13,1%-i isə qeyri-bank kredit təşkilatlarının payına düşür.

Kreditlər üzrə faiz dərəcələri müəyyən qədər aşağı düşmüşdür. Belə ki, manatla qısamüddətli kreditlər üzrə orta faiz dərəcəsi ilin əvvəlindəki 19,7%-dən ilin sonunda 18,17%-ə, manatla uzunmüddətli kreditlər üzrə orta faiz dərəcəsi isə 19,5%-dən 19,15%-ə enmişdir. Bu radikal bank islahatları nəticəsində bankların müştərilər üçün cəlbediciliyinin artması ilə onların resurs bazasının genişlənməsi, eləcə də Milli Bankın iqtisadiyyatın pulla təminatının yaxşılaşdırılması istiqamətində gördüyü işlərlə əlaqədardır. Şübhəsiz ki, mərkəzləşdirilmiş kreditlər üzrə uçot dərəcəsinin aşağı salınmasının da kreditlər üzrə faiz dərəcələrinin dinamikasına təsiri olmuşdur.

Dövr ərzində də kredit qoyuluşlarının başlıca mənbələrindən birini əmanətlər təşkil etmişdir. **Fiziki şəxslərin əmanətləri** 31,1% artmış və 767,3 mlrd. manat təşkil etmişdir. Banklar tərəfindən cəlb olunmuş əmanətlərin 41,5%-i özəl bankların payına düşür.

Dövlət Qısamüddətli İstiqraz Vərəqələrinin (DQİV) həcmi il ərzində 50.6 mlrd. manat və ya 26.5% azalaraq 01.01.03 tarixinə 140 mlrd. manat (pul bazasının 7.5%-i) təşkil etmişdir. DQİV üzrə orta gəlirlik ilin əvvəlindəki 15.94%-dən ilin sonunda 12.57%-ə düşmüşdür.

3. Monetar idarəetmənin təkmilləşdirilməsi

Monetar idarəetmənin institusional inkişafı. Pul siyasəti qarşısında qoyulan vəzifələrə nail olmaq üçün hesabat dövründə monetar idarəetmənin institusional inkişafı da diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Monetar idarəetmə mexanizminin çox önəmli elementlərindən biri olan mükəmməl **tədqiqat bazasının** formalaşdırılması istiqamətində bir çox işlər görülmüşdür. Xüsusilə də monetar inkişaf modellərinin qurulması sahəsində kompleks işlər aparılmışdır. Bu işlərin nəticəsi olaraq makroiqtisadi tədqiqatların müasir ekonometrik aparatı yaradılmış, riyazi-iqtisadi üsulların geniş tətbiqinə başlanılmışdır. İnflyasiya və pul bazarının tarazlıq modelləri işlənərək monetar siyasətin praktiki tətbiqində istifadə olunmağa başlanmışdır. Qurulmuş modellər uzunmüddətli iqtisadi proqnozların işlənməsinə imkan verir.

Dünya iqtisadiyyatının qlobalaşması şəraitində beynəlxalq bazarlarda baş verən proseslərin, eləcə də **dünya iqtisadiyyatının inkişaf meyllərinin tədqiqi və monitorinqi sistemi** yaradılmışdır. Bununla da dünya iqtisadiyyatının milli iqtisadiyyata təsir kanallarının, eləcə də respublikamızın qlobal iqtisadiyyata inteqrasiyasının makroiqtisadi aspektlərinin hərtərəfli tədqiq olunmasına şərait yaranmışdır.

Maliyyə bazarlarının inkişaf meyllərinə uyğun **monetar tənzimləmə alətlərinin iqtisadi situasiyadan asılı olaraq seçilməsinin** modelləşdirilmiş variantlarının və meyarlarının işlənməsi üzrə bir sıra tədqiqat işləri həyata keçirilmişdir. Bundan başqa **monetar təhlil və proqnozlaşdırma sahəsində** informasiyanın emalı, monetar indikatorların qısa və uzunmüddətli proqnozlarının işlənməsi bazası təkmilləşdirilmiş və dünya standartları səviyyəsinə çatdırılmışdır.

Səmərəli monetar idarəetmənin təmin olunması üçün **dolğun informasiya bazasının** yaradılması istiqamətində də mühüm işlər görülmüşdür. Dünya iqtisadiyyatı, o cümlədən MDB məkanında, ölkə iqtisadiyyatında gedən proseslər barədə statistik baza daha da zənginləşdirilmiş, Avtomatlaşdırılmış Bank Statistika Hesabat Sisteminin yaradılması layihəsi çərçivəsində işlər yekunlaşdırılmışdır. Bundan başqa statistik informasiyanın toplanması, emalı və ötürülməsinin normativ-metodoloji bazasının yaradılması çərçivəsində bir sıra prosedur qaydaları, metodiki əsaslar və s. sənədlər işlənmişdir.

Pul siyasətinin alətləri. *Milli Bank nəzərdə tutduğu pul proqramını uğurla yerinə yetirmək üçün pul-kredit bazarını hesabat dövründə də kredit hərraclarında, qiymətli kağızlar və valyuta bazarında iştirak etmək, habelə məcburi ehtiyat normaları vasitəsilə tənzimləmişdir.*

Hesabat dövründə də Milli Bank kommersiya banklarının yenidən maliyyələşdirilməsini **mərkəzləşdirilmiş kreditlər** üzrə auksionlar əsasında həyata keçirmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında" 10 sentyabr 2002-ci il tarixli 783 sayılı Fərmanının 5-ci bəndinin icrasını təmin etmək məqsədilə Milli Bankın İdarə Heyətinin qərarı ilə 16 sentyabr 2002-ci il tarixindən etibarən

mərkəzləşdirilmiş kreditlər üzrə üçot dərəcəsi 10%-dən 7%-ə endirilmişdir.

2002-ci ildə də həm manat hesabları, həm də valyuta hesabları üzrə **məcburi ehtiyat normaları** 10% təşkil etmişdir. Hesabat dövrü ərzində məcburi ehtiyat normaları ilə müxbir hesabların birləşdirilməsi praktikasının tətbiqinə başlanılmışdır. Milli Bank eyni zamanda 1 yanvar 2003-cü ildən etibarən bankların uzunmüddətli depozitləri üzrə məcburi ehtiyat normalarının cıfır səviyyəsinə endirilməsi haqqında qərar qəbul etmişdir.

2002-ci ildə də **açıq bazar əməliyyatlarının** pul siyasətinin başlıca alətinə çevrilməsi strategiyasının reallaşdırılması çərçivəsində işlər davam etdirilmişdir. Milli Bankın DQİV bazarında iştirakı əsasən bank sistemində qısamüddətli likvidliyin tənzimlənməsi məqsədilə həyata keçirilir. Belə ki, Milli Bank tərəfindən bank sisteminin likvidliyindən asılı olaraq REPO və Tərs/REPO əməliyyatları aparılmışdır.

4. Valyuta bazarı və məzənnə siyasəti

Məzənnə siyasəti. Milli valyutanın məzənnəsinin üzən-tənzimlənən məzənnə rejimində dəyişməsi 2002-ci ildə də davam etmişdir. İl ərzində manatın ABŞ dollarına nəzərən məzənnəsi 118 manat və ya 2.5% dəyişmiş və ilin sonunda 4893 manat təşkil etmişdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin göstəricisi kimi 2002-ci ilin dekabr ayında manatın ABŞ dollarına qarşı orta aylıq nominal məzənnəsi 2001-ci ilin dekabr ayının orta aylıq nominal məzənnəsinə nisbətən 2.5% azaldığı halda, onun real məzənnəsinin dəyişim indeksi 2.1% təşkil etmişdir. Bu 2002-ci ildə Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətinin yaxşılaşdığını göstərir.

Valyuta bazarının vəziyyəti. 2002-ci ildə daxili valyuta bazarının ümumi həcmi 484.6 mln. \$ və ya 24.5% artaraq 2.5 mlrd. \$ təşkil etmişdir.

Milli Bank valyuta bazarında tələb və təklifi tənzimləmək yolu ilə tarazlığı qorumuş, manatın məzənnəsinə təsir etmişdir. Hesabat dövrü ərzində Milli Bankın daxili valyuta bazarındakı satışları 375.6 mln. \$, alışları isə 440.3 mln. \$ olmuşdur. Milli Bankın valyuta bazarına xalis müdaxiləsi alışyönlü 64.7 mln. \$ (2.6%) təşkil etmişdir.

Valyuta ehtiyatları. Hesabat dövrü ərzində rəsmi valyuta ehtiyatlarının həcmi 110 mln. ABŞ dollarına qədər məbləğin dövlətin xarici öhdəliklərinin ödənilməsinə və Bakı-Tiflis-Ceyhan layihəsinin maliyyələşdirilməsi üçün köçürülməsinə baxmayaraq proqnozlaşdırıldığı həcmdə qorunub saxlanmış və ilin yekunu üzrə 681,7 mln. \$ təşkil etmişdir. Bu isə 80 mln. \$-adək nisbi artım deməkdir.